

Osam pisama Nade Grujić o dubrovačkim spomenicima (o posvajanju i prisvajanju)

Povodom dva važna priznanja – *Državne nagrade za znanost i Nagrade Ivan Kukuljević Sakcinski* Matice hrvatske – koje je u 2014. godini primila za znanstvenu monografiju “*Kuća u Gradu*” (Dubrovnik: Matica hrvatska – Ogranak Dubrovnik, 2013.) uredništvo *Kvartala* namjeravalo je u ovom broju objaviti razgovor s prof. dr. Nadom Grujić. U tijeku priprema za intervju, prof. Grujić dostavila nam je kopije osam pisama koje je u posljednje tri godine uputila osobama ili institucijama koje su izravno djelovale, djeluju ili bi trebale djelovati u različitim segmentima sustava kolektivne skrbi o urbanističko-arhitektonskoj baštini Dubrovnika i njegovog povijesnog teritorija. Nekoliko je razloga zbog kojih smo, umjesto u formi intervjuja, stavove prof. dr. Nade Grujić odlučili objaviti u epistolarnom obliku. U prvom redu zato što su posrijedi dokumenti koji vrlo izravno svjedoče kako o prvim neposrednim ishodima *pretvorbe* spomenutog sustava

javne skrbi o spomenicima, tako i o aktualnim prijetnjama dubrovačkoj spomeničkoj baštini. Umjesto *posvajanja* spomenika i *posvajanja* njihovih *prostora* (sintagmu posuđujemo iz teksta prof. dr. Milana Preloga) – koji su se iskazivali neumornim nastojanjima generacija istraživača i konzervatora da se spomenici identificiraju, da im se nadjenu imena, da se o njima utvrde egzaktne povijesne i povijesnoumjetničke činjenice, da se uspostave kriteriji za njihovo vrednovanje, interpretaciju i prezentaciju – na djelu je fenomen koji možemo nazvati *prisvajanjem spomenika*, odnosno, *prisvajanjem prostora*. Bitka za očuvanje mnogih dubrovačkih spomenika i njihovih ambijenata ušla je u fazu u kojoj više nije upitan samo njihov spomenički, nego i fizički integritet. Tekstove pisama objavljujemo bez izmjena, s neznatnim kraćenjima i s nekoliko naknadno dodanih autoričinih opaski i pojašnjenja.

I.

Pismo dr. sc. Bruni Šišiću, istraživaču dubrovačke hortikulture baštine, utemeljitelju Centra za povijesne vrtove i razvoj krajobraza u Dubrovniku*

Zagreb, 28. lipnja 2011.

Poštovani i dragi gosparu Bruno,
Posredstvom kolega iz Instituta za povijest umjetnosti dobila sam uvid u prepisku gospođe Kojaković, kolege Belamarića a pročitala sam i Vaš tekst pa Vam želim reći da sam doista ogorčena namjerama u vezi s vrtom Gundulićeva ljetnikovca. Koliko knjiga, članaka i uložena napora – a zašto? Koliko i kome još treba tumačiti da ljetnikovac, pogotovo dubrovački, znači jedinstvo građevinskih dijelova i vrtnih prostora. Pa ipak u »Rješenju« o zaštiti Gundulićevog ljetnikovca čitamo da se ta cjelina štiti »dvojakim stupnjevima režima zaštite«, a mislim da je i formulacija o »prilagođavanja funkcija i sadržaja suvremenim potrebama« otvorila mogućnost za zlouporabu vrta.

Nepotrebno je spominjati ni da je to ljetnikovac koji se u kontinuitetu prati od sredine 14. stoljeća, niti koji su sve Gundulići bili njegovi vlasnici, ni navoditi imena onih koji su ga gradili, a ni zapis o Beccadellijevom boravku u tom vrhunskom spomeniku dubrovačke kulture, arhitekture i hortikulture. No, potrebno je podsjetiti da se još uvijek spominje i piše o neoprostivom grijehu onih koji su prije sedamdesetak godina upravo taj vrt načeli gradnjom tržnice na mjestu njegova ribnjaka. Zapuštanje ovog i tolikih drugih dubrovačkih ladanjskih vrtova te sistematska nebriga da se obnove, učinili su ih lakim plijenom za spekulacije pa i izgradnju. Neshvatljivo je da danas, kad bismo očekivali da se dubrovački spomenici bolje poznaju i više cijene, netko uopće dolazi na ideju da se jedan povijesni vrt iskoristi za parkiralište? Zagovornici te ideje, s prepotencijom i osjećajem da sve znaju i sve mogu, ne brinu očigledno o činjenici da je upravo taj Gundulićev vrt svjedočanstvo jedne velike kulture (»kulture dubrovačkog ladanja«), jedinstvene na našim prostorima pa i šire, kojom se treba ponositi i da nije neki "iskoristivi prostor". Prostor Gundulićeva vrta, kolikogod zapušten i degradiran bio, mora se obraniti – u nadi da će doći vrijeme kada će "igru voditi" obrazovani, savjesni ljudi koji će brinuti o trajnim vrijednostima Dubrovnika i ne podilaziti trenutačnim potrebama.

No, nemojmo se zavaravati: pritisak na prigradske zone očekivana je posljedica rasprodaje i iseljavanja grada. Nažalost, Dubrovnik prestaje biti Grad i postaje izletišta za poludnevni obilazak, a okolica trpi izravne posljedice takve abnormalne situacije. "Cruiseri" i kako ih smjestiti – postali su najvažnija

briga i mjerilo uspješnosti, a u medijima se s ponosom ističu monstruozi brojevi turista koji samo u jednom danu višestruko premašuju broj stanovnika koji su ostali u gradu. I sve dok vlada takvo stanje “duha”, a neke struke ne obavezuju nikakvi etički kodeksi, bojim se da će biti još sličnih problema i kratkovidnih pokušaja da ih se riješi na račun spomenika.

(...)

I konačno, uvjeren sam da jedan grad koji je na UNESCO-voj Listi svjetske baštine, mora imati i upravu na razini te toliko proklamirane a slabo respektirane etikete (koju bi današnji Dubrovnik teško zaslužio ali je može lako izgubiti). Po uzoru na povijesnu ulogu središta svog nekad vrhunski kultiviranog teritorija, dubrovačke institucije ne smiju imati dva kriterija – jedan za spomenike unutar zidina a drugi za one izvan njih.

Ukratko – parkiralište u Gundulićevu ljetnikovcu zaista je
SRAMOTA!

Srdačan pozdrav,
N.

* Pismo upućeno dr. sc. Bruni Šišiću, po njegovoj je želji i uz autoričin pristanak pročitano 30. lipnja 2011. na javnoj tribini Društva arhitekata Dubrovnika posvećenoj parkiralištu u vrtu Gundulićeva ljetnikovca. Slučaj parkirališta u Gundulićevu vrtu izazvao je, s razlogom, mnoge reakcije. Osudama postupka sadržanim u tekstovima dr. Bruna Šišića i akademika Tonka Maroevića (u ime Instituta za povijest umjetnosti), te onim objavljenima u tisku, poput članaka Luka Braila (Novi list, 2. 07. 2011.) i Vesne Kusin (Vjesnik.hr, 4. 07. 2011.), pridružili su se i mnogi čitatelji. Ni “čišćenje” vrtog prostora bagerima (u travnju 2011.), niti istodobna odluka gradske vlasti da se u njemu napravi parking, a ni projekt koji je izradio Studio Vetma i koji, prema riječima jednog očevidca, »osim parkinga obuhvaća i veliku stambeno-poslovnu zgradu koja se prešućuje« – nisu imali potrebne dozvole. To potvrđuje dopis ravnateljice Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture, dipl. ing. arh. Blande Matice, od 19. 08. 2011. u kojem se poziva na tvrdnju Konzervatorskog odjela u Dubrovniku od 14. 07. 2011. da dotad nisu zaprimili zahtjev ili dokumentaciju o prenamjeni vrta Gundulićevog ljetnikovca pa se o planiranom zahvatu nisu u mogućnosti ni očitovati.

Nije na odmet spomenuti da je na radove u vrtu prvi reagirao Zeleni forum i o tome zatražio mišljenje tadašnje ministricе zaštite okoliša i prirode Mirele Holy koja se, uz napomenu da vrtovi ljetnikovaca spadaju u nadležnost Ministarstva kulture, izjasnila najodlučnije i s najboljim argumentima za njegovo očuvanje.

II.**Iz pisma prof. dr. sc. Andrei Zlatar Violić,****Ministrici kulture RH***

Zagreb, 8. srpnja 2013.

(...)

U vezi s obnovom ljetnikovca Bunić-Kaboga spominje se i moje ime, ali ono služi kao pokriće i za neke izvedene radove koji nemaju veze niti s rezultatima istraživanja koja sam obavila u listopadu i studenom 2008. te siječnju 2009., a niti s elaboratom predanim 30. travnja iste godine. Predajom elaborata (i njegova aneksa) moja je uloga bila završena. Nisam bila uključena u radove obnove.

Istražne radove u kojima sam sudjelovala nije financirala Fondacija Batahovina već Hrvatski restauratorski zavod (HRZ). Uvjereni da pripremaju obnovu svog prostora, restauratori su obavili sondiranje zidova i arhitektonska snimanja, HRZ je preuzeo i naše putne troškove i smještaj, platio radnike za teške građevinske sonde, za odvoz neviđenih količina smeća, za dezinfekcije i deratizacije, izradu zaštitnih skela za stropove pod kojima smo trebali raditi. Uz sve to i PDV. Bez obzira na uvjete rada, posao smo odradili korektno, a u smjernicama za obnovu imala sam u vidu da će u taj prostor, osim naših restauratora, na skupove i zajedničke radionice, dolaziti i njihovi strani kolege koji će prepoznati što jest a što nije autentično (a toga u ovoj "spektakularnoj" obnovi nažalost ima). Očigledno je da neke smjernice iznesene u elaboratu nisu odgovarale "projektu" obnove ili nisu pročitane, premda je taj dokument, odobren od dubrovačkog Konzervatorskog odjela Ministarstva kulture RH, postao obvezujući. Muči me i sama pomisao da će netko pomisliti da sam dopustila demontažu originalne kupolice na kapeli Petra Andrijića (jedine koju smo imali) i izvedbu replike ili bojenje njezinih zidova. Ne osjećam se toliko povrijeđena, koliko me je stid.

Ne manji problem otvara se s promjenom namjene ovog ljetnikovca. Projekt restauratorskih radionica u dva susjedna ljetnikovca (Stayev i Bunić-Kabogin) star je preko 30 godina. Na osnovu tog projekta Stayev ljetnikovac je 1992. – upravo kao budući restauratorski zavod – dobio od regije Lombardije donaciju od 200 milijuna lira (za istražne radove i krov), a ostatak je obilno financiralo Ministarstvo kulture. Prateći sva potpisivanja ugovora za ljetnikovac Bunić-Kabogu s Fondacijom Batahovina, od ožujka 2009. do onog kojim je pokrenuto financiranje izvedbenih radova 24. ožujka 2011. očigledno se, po pitanju korištenja prostora minorizirala uloga restauratorskih radionica, a rasli su apetiti grada. Od gospodina Felnera sam prvo čula da će tu djelovati neki konzultantski tim koji bi nudio usluge potencijalnim

investitorima i vlasnicima ljetnikovaca. Sada se govori o iznajmljivanju u kulturne svrhe, o organiziranim posjetama turista i sl. Ta namjena nije kompatibilna s radom restauratora (Ljetnikovac Stay zaštićen je alarmnim sustavom), a bez obzira na to što je arhitektonska vrijednost Bunić-Kabogina ljetnikovca neupitna, zbog ambijenta u kojem se nalazi, ne čini mi se baš reprezentativnim primjerom dubrovačkog ljetnikovca, s obzirom na to da nema svoj izvorni vrt, a skoro će izgubiti i ono malo veze s Omblom. Jedinstvo arhitekture vrta i same kuće savršeno bi predstavljao Rastićev ljetnikovac kod Rožata da mogućnost njegove restauracije nije sada već postala upitna. I on je u vlasništvu grada pa bi se moglo postaviti pitanje odgovornosti vlasnika za njegovu devastaciju koja je nastupila nakon rata i traje sve do danas.

Ukratko, ovdje primijenjen način obnove ne bi trebao postati modelom za eventualne obnove ostalih ljetnikovaca. U nas arhitekti nisu školovani za rad na spomeniku, već za projektiranje. Stoga, ako ikad dođe do obnove Gučetićevog ljetnikovca u Mokošici sve što je na njemu potrebno mogle bi izvesti ekipe HRZ-a obzirom na iskustvo stečeno na spomenicima. On spada u "hitne slučajeve", a ne oni spomenici koji se, kako sam čula u jednoj emisiji na HTV3, prijavljuju na europske fondove – Samostan sv. Jakova na Višnjici, Gučetićev ljetnikovac u Trstenom i Sorkočevićev na Lapadu, svi u vlasništvu HAZU.

(...)

N. G.

* Pismo je napisano s namjerom točnijeg informiranja Ministrice kulture nakon njezina obilaska obnovljenog ljetnikovca Bunić-Kaboga i predjela Pustijerne 12. lipnja 2013.

III.

**Pismo prof. dr. sc. Nenadu Vekariću, akademiku HAZU,
Zamjeniku Gradonačelnika Grada Dubrovnika***
Zagreb, 13. veljače 2014.

Poštovani gospodine dogradonačelnice,
Nakon što sam u Dubrovačkom vjesniku od subote, 8. veljače 2014. pročitala članak naslovljen *Na Pustijerni nema izgradnje – studentske sobe bit će u palačama*, smatram se obaveznom objasniti Vam neke činjenice. Dobro sam, naime, upoznata sa svim fazama pripreme za revitalizaciju Pustijerne:

1. Sudjelovala sam pri izradi preliminarnog izvještaja o arhitektonskim karakteristikama i značenju objekata u Pustijerni, koji je predan u svibnju 1984. a bio je namijenjen izradi projekta statičke sanacije. Njime je bilo obuhvaćeno

četrdesetak kuća izgrađenih u šest blokova između ulica Restićeve i Za Karmenom. Izvještaj je ponudio alternativu zamisli da taj dio Pustijerne postane turistički rezervat i spriječio je da se cijeli blokovi zgrada pretvore u hotelski kompleks. Nevjerojatno ali istinito: gotičke, renesansne i barokne kuće zadržale bi samo pročelja, a spajanjem kuća dokinuo bi se njihov izvorni raspored.

2. Bila sam voditelj istraživanja na osnovu kojih je izrađen i krajem 1984. predan *Elaborat "Pustijerna" – Uvodna knjiga i knjige I, II, III i IV*. Koordinator rada na tom elaboratu bio je Profesor dr. Milan Prelog. Na osnovu analiza iznesenih u Elaboratu izdvojeno je šest objekata koji zbog vrijednosti svoje arhitekture i opreme nisu bili predviđeni za stanovanje već za javnu funkciju. Predloženo je da se na njima obave konzervatorsko-restauratorska istraživanja kako bi se mogle predložiti smjernice za njihovu restauraciju i prezentaciju. Zbog posebnog statusa i namjene iz programa kojeg je obuhvaćao projekt obnove Pustijerne odmah je izdvojena barokna palača Sorkočević (sada biskupska) na Držičevoj poljani 3 (voditelji istraživanja: Vladimir Marković, u prvoj fazi Igor Fisković).
3. Od šest predloženih objekata tijekom 1988. i 1989. obavili smo istraživanja na njih pet. Bili su to: renesansna kuća Lukarević (pogrešno nazivana Kaboga) u Bandurevoj ulici 3, barokna palača Buća-Ranjina u Ulici braće Andrijića 4/6 (nastala spajanjem gotičkih kuća Ranjina i gotičko-renesansne kuće Binčulić), barokna palača Gučetić u Ulici braće Andrijića 8, gotičko-renesansna kuća Ranjina u Ulici braće Andrijića 10, barokna palača Restić u Restićevoj ulici 7 čijoj se obnovi ubrzo i pristupilo. Zbog neriješenih pravno-imovinskih odnosa istraživanja nisu bila obavljena na kući Toma Stjepovića Skočibuhe (Restićeva ulica 1) – najistaknutijem primjeru renesansne stambene arhitekture i najvećoj investiciji sredine 16. stoljeća. Podsjećam da se na njoj kao i na ostalim spomenicima nikakvim radovima obnove ne smije pristupiti bez prethodno obavljenih konzervatorsko-restauratorskih istraživanja. Na to nas je tada obavezivao čl. 32 bivšeg Zakona o obnovi ugrožene spomeničke cjeline Dubrovnika, koji je zadržan i u nedavno izglasanom Zakonu o obnovi spomeničke cjeline Dubrovnika (čl. 27).

Spomenute kuće (palače) koje se u spornom članku nazivaju "zapuštenima" i predviđaju za "ugrađivanje" studentskih soba – upravo su te koje su zbog svoje vrhunske kvalitete bile izuzete iz stambene i predviđene za javnu namjenu. Tako bi se spriječilo da njihovi izvorni podovi i ukrašeni grednici, te njihovi zidovi (ponekad oslikani čak u više slojeva) u kojima su elementi klesane opreme, budu oštećeni ugradnjom svega onog što stambena namjena zahtijeva. Mislim pri tome

na instalacije koje će osigurati grijanje i hlađenje, opremu soba sanitarnim čvorom, sve ono što bi neminovno oštetilo povijesne građevne strukture. Poznato je: što je tehnološka opremljenost na višoj razini, to manje ostaje od spomenika. Zaboravlja se i na dosadašnja ulaganja, odnosno da su te kuće bile iseljene i da su stanari koji su ih koristili na krajnje neprimjeren način i uništavali, dobili nove zamjenske stanove. Osim sredstava uloženi u rješavanje tog problema, velika su sredstva bila potrošena za konzervatorsko-restauratorske radove, za izradu projektne dokumentacije i idejnih rješenja pojedinih objekata te cijeloga bloka između Restićeve i Baglivijeve ulice. Niti jednom se riječju ne spominje da su ti objekti zapušteni jer nakon istražnih radova, nitko u tim kućama nije vodio brigu, što je bila zakonska obaveza vlasnika – grada Dubrovnika. Nevjerojatno je da se Grad nije godinama potrudio pronaći namjenu dostojnu spomenika koje posjeduje.

U objavljenom se članku o izgradnji na prostoru arheološkog lokaliteta govori kao o drugoj fazi projekta revitalizacije Pustijerne i to »zbog složenih vlasničkih odnosa na terenu i osjetljivosti lokaliteta pod zaštitom konzervatora«, što implicira da projekt "umetanja" studentskih soba u "zapuštene palače" na takve zapreke ne nailazi. I doista, u podnaslovu članka piše: »iz Grada Dubrovnika kažu kako za studentski dom s tristotinjak soba raspršenih po zapuštenim palačama imaju suglasnost konzervatora«, premda se u nastavku navodi da »Ministarstvu kulture potencijalni investitori nisu dostavili zahtjev za konzervatorske smjernice za rekonstrukciju palača na Pustijerni u studentski dormitorij.« Iz te se rečenice vidi da se ne shvaća bit problema ili se svjesno umjesto restauracije govori o rekonstrukciji. Nije jasno je li dubrovački Konzervatorski odjel Ministarstva kulture RH dao ili nije dao suglasnost, a ako jest – na što je točno dao. Ako, međutim, te suglasnosti još nema, možemo se slobodno upitati hoće li imati snage i mogućnost da se pridržava ranije zadanih smjernica obnove. Naime, Elaborati koje su izradili suradnici Instituta za povijest umjetnosti i Zavoda za restauriranje umjetnina (današnjeg Hrvatskog restauratorskog zavoda) sadrže, osim prikaza povijesnog razvoja, i prijedloge smjernica za obnovu i prezentaciju. Oni su u suglasnosti sa Konzervatorskim zavodom bili na sjednicama Stručno-savjetodavne komisije i prihvaćeni, a time su postali i obvezujući. Sva je dokumentacija pohranjena u Zavodu za obnovu Dubrovnika, naručitelju ranije spomenutih radova, te u Institutu za povijest umjetnosti u Zagrebu ili u HRZ-u, ovisno koja je od te dvije ustanove bila nositelj istraživanja. U njima su na objektima navedenima u točki 3. sudjelovali brojni restauratori HRZ-a i arhitekt Instituta Ivan Tenšek, dia., a vodili su ih povjesničari umjetnosti prof. dr. sc. Vladimir Marković i Nada Grujić,

arheolog mr. sc. Ivica Žile te konzervator-restaurator Ivan Srša. Potonji je nedavno objavio rezultate istraživanja na palači Buća-Ranjina gdje uz prikaz nalaza ukazuje i na razmišljanja o namjeni (časopis *Dubrovnik* 3/2013, 63–106). Nepojmljivo je da će u palači koja je trebala biti restaurirana i prezentirana kao paradigmatički primjer stanovanja od 14. do 18. stoljeća, umjesto muzeja koji je trebao prikazati jedan aspekt dubrovačke povijesti, biti “ugrađeno” 17 soba za studente.

U periodu između potresa 1979. i rata 1990-ih, obnova spomenika odvijala se prema ustaljenom redu postupaka, u skladu s razinom vrijednosti samih građevina. Primjenjivanu metodologiju prikazao je član Stručno-savjetodavne komisije, S. Vučenović u još uvijek aktualnom tekstu: “Metodologija istraživačko-pripremnih radova na graditeljskom naslijeđu Dubrovnika”, objavljenom u zborniku *Obnova Dubrovnika 1979–1989*. (ur. Snješka Knežević, *Dubrovnik*, 1989: 245–273). U višegodišnjem radu na projektu revitalizacije Pustijerne, u mnogim stručnim i javnim raspravama, surađivali su uz arheologe i povjesničare umjetnosti i mnogi arhitekti, statičari, urbanisti, sociolozi i drugi stručnjaci koji su imali znanja i iskustva u zaštiti spomenika.

Gospodine dogradonačelnice, poštovani akademiče Vekariću, obratila sam se Vama jer ste Vi u gradskoj upravi “zaduženi” za sveučilište (pa vjerojatno i za smještaj studenata), a kako brinete i o ljetnikovcima neće Vam biti strana niti problematika kuća i palača na Pustijerni. Najiskrenije i duboko poštujem vaš rad i mislim da je velika sreća za Dubrovnik što ste prihvatili obnašati tako osjetljivu funkciju. Nemojte stoga dozvoliti da razni vlasnici, donatori, poduzetnici i ulagači, zacijelo vrlo vješti u svojim strukama, određuju sudbinu vaših spomenika. O njihovoj vrijednosti i načinu očuvanja, oni očigledno nemaju potrebnih znanja. U posljednjem dijelu članka koji me je potaknuo da Vam se obratim, govori se samo o novcu: o modelu koncesija, javno-privatnom partnerstvu, EU fondovima, poduzetničkom kapitalu. U tom segmentu nitko od njih nije diletant, ali niti altruist. Jer i u tu njihovu brigu za studente, dozvolite mi da jako sumnjam. A nikakvi novci uloženi u “obnovu” spomenika na pogrešan način, ne mogu se mjeriti sa štetom koju će im nanijeti.

Srdačno Vas pozdravljam,

N. G.

* U svom odgovoru akademik Nenad Vekarić iskazao je puno razumijevanja za izložene probleme i obavijestio da je sa sadržajem pisma upoznao Gradonačelnika.

Novinski članak koji se spominje na početku pisma, objavljen u Dubrovačkom vjesniku od 8. veljače 2014., otkriva da za studentski dom sa tristotinjak soba raspršenih po zapuštenim palačama postoji suglasnost

konzervatora. Projekt je temeljen na rješenju arhitekata Dražena Juračića i Jelene Skorup, a u većem dijelu članka prenose se riječi poduzetnika Davora Šterna koji "ne odustaje od vizije oživljavanja Pustijerne ugradnjom studentskih soba u povijesne palače".

IV.

Pismo Sanji Šaban, dipl. ing. arh.,

Pomoćnici Ministrice kulture RH*

Zagreb, 22. veljače 2014.

Poštovana gospođo Šaban,

Šaljem Vam u pravitku pismo koje sam prošli tjedan uputila gospodinu dogradonačelniku dubrovačkom, akademiku Nenadu Vekariću. Nakon što sam pročitala u "Dubrovačkom vjesniku" od 8. veljače članak o novim planovima ("vizijama") za "revitalizaciju" Pustijerne, smatrala sam svojom obavezom objasniti što je sve i u koju svrhu na u tom članku spomenutim palačama i kućama, bilo učinjeno do 1990. godine. Možda u tom pismu nisam dovoljno naglasila da je tih šest kuća u koje se želi "ugrađivati" studentske sobe, bilo odabrano za javnu namjenu ne samo zbog svoje arhitektonske vrijednosti već i stoga što je svaka od njih jedini u Dubrovniku sačuvani primjer svoje vrste i predstavlja na najbolji način stilske karakteristike određenog vremena. To se, naravno, ne odnosi samo na njihova pročelja već i na interijere. Zbog tih svojih odlika one trebaju nakon restauracije biti i prezentirane, znači dobiti namjenu koja će ih učiniti svima dostupnima – a to svakako nije stanovanje, pogotovo nije ono koje i kakvo se predlaže u navedenom članku.

Iz želje da dubrovačka povijesna arhitektura ne ostane bez prostora kakvima se druge, manje poznate, ali kulturnije sredine ponose, iznosim i Vama svoj stav jer vjerujem da ćete se s problemom Pustijerne morati prije donošenja nekih odluka i Vi dobro upoznati.

U tom smislu, dozvolite da Vam skrenem pažnju na pet knjiga elaborata Pustijerna – *povijesni razvoj, arhitektonske osobine stambene izgradnje i prijedlozi smjernica za obnovu i revitalizaciju iz 1984.*, te elaborate iz 1988. s rezultatima istražnih radova na pet obrađenih objekata, konačno i na niz članaka o Pustijerni koje su objavili suradnici okupljeni oko Instituta za povijest umjetnosti, a radeći na projektu revitalizacije Pustijerne pod vodstvom prof. dr. Milana Preloga. To su: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 10-11 (1984-1985), 14-15 (1988-1989); Radovi Instituta za povijest umjetnosti 10 (1986), 25 (2001); Peristil 35/36 (1992-1993), 39 (1996); monografija Obnova Dubrovnika 1979-1989, Dubrovnik, 1989; časopis Dubrovnik 3/2013, neke kataloške jedinice u knjizi Katarine Horvat Levaj Barokne palače*

u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2001, te većina poglavlja u knjizi Nade Grujić Kuća u Gradu, Dubrovnik, 2013.

I na kraju, osoba koja je najbolje upućena u program namjena objekata na Pustijerni svakako je ravnateljica Zavoda za obnovu Dubrovnika, gospođa dr. Ivanka Jemo.

Srdačan pozdrav

N. G.

—
* U odgovoru dipl. ing. arh. Sanje Šaban, Pomoćnice Ministrice kulture, piše da će se »Ministarstvo kulture u potpunosti zalagati za što kvalitetniju revitalizaciju kompleksa te konzervaciju, restauraciju i prezentaciju svih povijesnih slojeva, a potencijalni investitori bit će detaljno upoznati s konzervatorskim smjernicama«. Ujedno poziva na sastanak do kojega dosad nije došlo.

V.

Pismo prof. dr. sc. Nenadu Vekariću,

akademiku HAZU,

Zamjeniku Gradonačelnika Grada Dubrovnika*

Zagreb, 9. ožujka 2014.

Poštovani gospodine zamjeniče gradonačelnika,

Zahvaljujem Vam na Vašem odgovoru i ujedno se ispričavam zbog kašnjenja ovog pisma jer o predloženom obilasku ljetnikovaca nisam još jednom stigla porazgovarati s kolegama koji su jednako kao i ja na njima radili.

Naime, vjerojatno znate da su ljetnikovci Bosdari, Resti i Gozze zajedno sa svojim vrtovima bili temeljito istraženi u periodu od 1986. do 1988. godine. Elaborati su predani Zavodu za obnovu Dubrovnika koji je spomenute radove naručio, a morao bi ih imati i dubrovački Konzervatorski odjel Ministarstva kulture RH. Na Bosdariju i Restiju smo radili akademik Vladimir Marković i ja, na Klementu Gozze samo ja, uvijek naravno s ekipama HRZ-a. Budući da je nakon istraživanja tih ljetnikovaca i donošenja smjernica za njihovu obnovu, po oslobođenju došlo do devastacija takvih razmjera da smjernice treba revidirati, smatrali smo da ovaj obilazak treba iskoristiti upravo u tu svrhu. Naime, ono što se nakon istraživanja moglo prezentirati s minimalnim zahvatima čišćenja, u novonastalim okolnostima zahtijevat će višestruko veća sredstva. O tome bismo vas pismenim putem izvijestili – bez obzira tko će preuzeti radove, ali je sigurno da ćemo nad njima tražiti najstroži nadzor. U tom sam pogledu razgovarala s akademikom Markovićem ali i s ravnateljem HRZ-a Mariom Braunom koji jedini može mjerodavno utvrditi potrebne postupke, pa i vrijeme potrebno da se ti radovi izvrše, s obzirom na raspoložive kadrove u Hrvatskoj. Poseban problem

predstavlja ljetnikovac Bosdari, budući da je dekoracija njegove dvorane izvedena štukaturom venecijanskog majstora Marina Cropellija. Dvorana je dobila u ratu pogodak usred svoda (jedinog drvenog svoda na dubrovačkom području!), što je bilo odmah popravljeno, nadam se korektno, a sva je sreća da je stropna slika na platnu "Pad Giganata" bila prethodno prevezena u zagrebačku radionicu HRZ-a. Nisam se stigla raspitati je li samo konzervirana ili je i restaurirana. Nažalost na ovom ljetnikovcu je već i prije rata a i odmah po oslobođenju došlo do značajnih krađa.

Ljetnikovac Sorkočević u Gružu je HRZ obnovio 1971.-1973. godine prema projektu arh. Mladena Kauzlarića, i taj projekt treba respektirati. Jedini dio koji bi za neke turiste bio privlačan je oslikana galerija. No, na njoj se spremaju restauratorski radovi, što na određeno vrijeme isključuje posjete. Osim ograđenog prednjeg vrta koji je uređen ali ne i održavan prema projektu dr. Bruna Šišića, puno veći problem je način na koji ACI koristi okolni prostor ("Skalu") i činjenica da se sprema proširenje vezova prema Bosdarijevu ljetnikovcu. Ne samo promjena obalne linije već i ograđeni dio za korisnike najvećih jahti - sve to, uključujući i prometno rješenje u tom dijelu - svakako dovodi u pitanje i korištenje samog tog ljetnikovca.

Ne znam također što se obzirom na kanalizaciju događa oko Restijeva ljetnikovca. I zgrada i njegov vrt veći dio godine su pod vodom. Zadovoljavajuće rješenje tog problema predložio je još 1988. Tomo Paviša pa se nadam da ono nije došlo u koliziju s novom obalnom infrastrukturom. Inače taj - nekada svakako najljepši renesansni ljetnikovac - danas sveden na ruševinu, možemo zaboraviti. Je li moguće da je u njegovoj neposrednoj blizini dozvoljena izgradnja?

Osobno nisam radila na ljetnikovcu Giorgi. Onamo sam pratila Mariju Planić Lončarić dok su vlasnici tog ljetnikovca bili veliki arhitekti Josip Seissel i Miloš Somborski s obiteljima. Bila bi velika šteta da se unose promjene u način na koji su oni obnovili njegovu arhitekturu, a pogotovo mi je je u najljepšoj uspomeni ostao vrt kojeg je uredila Silvana Seissel, naš prvi pejzažni arhitekt. Potres je ošteti začelje i to je posljednje što sam ondje vidjela pri popisivanju šteta.

Srdačno Vas pozdravljam,

N. G.

* Obilazak ljetnikovaca Rijeke dubrovačke obavljen je 22. travnja 2014.

U pratnji gradonačelnika dr. Andra Vlahušića, bili su njegov zamjenik akademik Nenad Vekarić i dr. Slavica Stojan. Umjesto akademika Vladimira Markovića i Maria Brauna, ravnatelja Hrvatskog restauratorskog zavoda, bili su pozvani akademik Igor Fisković i dr. Joško Belamarić.

VI.

**Iz pisma Gabrijeli Bijelić,
novinarki Dubrovačkog vjesnika***

Zagreb, 28. travnja 2014.

(...)

– *Pitanje o očuvanju i vrednovanju ljetnikovaca*

Vrednovanje tog segmenta dubrovačke arhitekture ima lice i naličje: na osnovu preostalih primjera može se zaključiti da su dubrovački ljetnikovci 15. i 16. stoljeća bili i u europskim okvirima iznimna pojava po načinu povezivanja arhitekture i prirode (vrtova i krajolika). Međutim, u praksi se upravo ta odlika ljetnikovaca nije dovoljno čuvala: nisu se u cjelini očuvali ni njihovi vrtovi ni okolni krajolik, pa niti “zaštićeni krajolik” Rijeke dubrovačke.

– *Argumenti za i protiv prelaska ljetnikovaca u vlasništvo Grada Dubrovnika i njihova kasnija prenamjena za uključivanje u turističke ture i kulturne predstave)*

Pogrešno je govoriti o “prelasku u vlasništvo” jer Grad Dubrovnik je već vlasnik Rastićevog i Gučetićevog ljetnikovca (otkupljenih 1986.–1987.), kada je i započeo prvi projekt njihove sustavne obnove, potom i Stajevog (od 1990.). Grad je otprije vlasnik i Sorkočevićevog ljetnikovca u Komolcu gdje ACI-marina ima pravo korištenja, a zasada je i djelomični vlasnik ljetnikovca Bunić-Kaboga. Koliko znam, sprema se samo otkup Bozdarijevog ljetnikovca u Čajkovićima i Đurđevićevog u Staroj Mokošici. Za neke od tih ljetnikovaca koji nisu dosad obnovljeni, ovaj projekt Grada stiže u posljednji trenutak. No, što se tiče njihova uključivanja u turističke ture, zbog stanja u kakvom se nalaze, bolje je nikome ih pokazivati. Kada za koju godinu budu obnovljeni, od povremenih obilazaka turista ne može biti onakve štete kakvu su nekima nanijeli sami stanovnici Rijeke dubrovačke ili neki “nepoznati počinitelji” koje nitko u tome nije spriječio. Prošlog tjedna sam bila pozvana u obilazak Rijeke dubrovačke, jer sam sudjelovala ili vodila istraživačke radove na ljetnikovcima Bozdari, Restić i Gučetić (1987.–1989.), na Stajevom (1992.) i na Bunić-Kaboginom ljetnikovcu (2008.–2009.). Istraživanja na Bozdarijevom ljetnikovcu preuzeo je Hrvatski restauratorski zavod pod vodstvom akademika Vladimira Markovića, a zbog specifične arhitektonske koncepcije i dekoracije interijera u njihovoj nadležnosti treba ostati i obnova (kao i već započeta restauracija oslika u galeriji Sorkočevićeva ljetnikovca). Nažalost, ljetnikovci Rastića i Gučetića pretrpjeli su nakon rata takva oštećenja (pri krađama i razbijanju klesanih dijelova) da prethodno predložene i prihvaćene smjernice treba dopuniti. Oštećenja bi trebao, u suradnji s restauratorima za kamen popisati i nove smjernice izraditi Konzervatorski odjel u

Dubrovniku. Ovaj će neviđeni primjer vandalizma poskupiti radove obnove a umjesto autentičnih dijelova mnogi će biti rekonstruirani, što ljetnikovcu bitno umanjuje spomeničku vrijednost. Šteta je tim veća što je Rastićev ljetnikovac jedini od svih zadržao vezu s Ombloom i mogao je stoga predstaviti sada već rijetki a u prošlosti često izvođen i opjevan ljetnikovac »na vodi«. Povrh toga u njegovoj je neposrednoj blizini netom podignut prvi od tri stambena objekta, što ovaj vrhunski spomenik stavlja u novi kontekst a svjedoči i o neprimjerenom odnosu prema zaštićenom krajoliku. Kada sam u vašim novinama od 5. 5. 2012. – osporavajući suludi projekt nekih Španjolaca – predložila da se Gučetićev ljetnikovac obnovi za građane Mokošice, nisam pretpostavila da će netko sada na mjestu njegova renesansnog vrta zamisliti ljetnu pozornicu. Prema Gučetićevom vrtu čija je površina podijeljena mrežom šetnica koje bi trebalo učiniti sjenovitim podizanjem novih stupova odrine i sadnjom bili su obazriviji čak i Španjolci. Zamisao ljetne pozornice bliska je onoj parkirališta u Gundulićevu vrtu čime se *a priori* nikako ne mogu složiti niti želim u tome sudjelovati.

I na kraju, smatram da sam obnovi na obalama Omble svoj doprinos dosad već dala i da će akademik Igor Fisković i dr. sc. Joško Belamarić u predstojećoj njihovoj obnovi postići bolje rezultate. Odlikuju se znanjem, senzibilitetom i poznavanjem ladanjske arhitekture, ali i iskustvom u konzervatorskoj praksi. Uz pomoć Stručno-savjetodavnog povjerenstva čija se nadležnost proširuje i na šire gradsko područje, moći će uspješnije kontrolirati sve faze i sve sudionike složenog i dugotrajnog procesa obnove ljetnikovca.

* Odgovor na pitanja koja je novinarka Dubrovačkog vjesnika e-mailom uputila 25. travnja 2014. napisan je u zadanom broju redaka (44). U članku objavljenom pod naslovom Treba li ruševine Rijeke dubrovačke pokazivati turistima (Dubrovački vjesnik, 03. 05. 2014.) neki su njegovi dijelovi ispušteni a neki pogrešno interpretirani.

VII.

Pismo gđi. Nataši Petrinjak,
Glasnogovornici Ministrice kulture RH*
 Zagreb, 3. listopada 2014.

Poštovana gospođo Petrinjak,
 Prilikom obilaska ljetnikovaca Rijeke dubrovačke što ga je organizirao ured gradonačelnika Dubrovnika, 22. travnja ove godine, posjetili smo i ljetnikovac Đona Rastića u Rožatu ("Đonovina"). Riječ je o vrhunskom spomeniku dubrovačke ladanjske arhitekture i hortikulture, jedinom u Rijeci

dubrovačkoj koji je sačuvao izvornu lokaciju »na vodi«, jer su ga zaobišle i tzv. austrijska cesta i Jadranska turistička cesta (Magistrala). Grad Dubrovnik ga je 1986. otkupio, a 1987. Zavod za obnovu Dubrovnika financirao istražne radove; 1988. izrađen je prijedlog konzervatorskih, konstrukcijskih i hidroloških smjernica za obnovu koje je tadašnja Stručno-savjetodavna komisija prihvatila. U ratu 90-tih ljetnikovac nije bio oštećen, ali je nakon rata počela njegova devastacija – krađa klesanih i bezobzirno rušenje građevinskih dijelova. Nedavno je u neposrednoj blizini dovršena prva od tri četveroetažne “urbane eko vile”. Projektom “Rožat Đardin/Rožat Garden” nepovratno je narušen jedan od rijetkih preostalih ladanjskih ambijenata, premda je Rijeka dubrovačka 1964. proglašena zaštićenim krajolikom. Najava gospodina gradonačelnika da se sprema obnova Rastićeva ljetnikovca, po istom ključu kako je provedena i na ljetnikovcu Bunić-Kaboga, potakla me da po povratku u Zagreb provjerim stupanj zaštite ove ladanjske cjeline, sada ugrožene ne samo propadanjem već i obnovom. Međutim, u Registru zaštićene nepokretne kulturne baštine Ljetnikovca Rastić u Rožatu uopće nema. Obratila sam se kolegi Tomislavu Petrincu, a on potom i pročelnici Konzervatorskog odjela u Dubrovniku koja je – shvativši da ljetnikovac nije u Sustjepanu već u Rožatu – 19. svibnja obećala uputiti vašem Ministarstvu zahtjev za preventivnu zaštitu. Kako se sve do danas na vašim mrežnim stranicama ime Rastićeva ljetnikovca nije pojavilo, molim Vas da provjerite što je s tim predmetom. Osobno me, također zanima kada je i zašto njegova registracija iz 1963. ukinuta i zbog čega preventivna zaštita koja je navodno istekla 2009. nije obnovljena. Inače se nameće pitanje može li se to dogoditi iz nepoznavanja vrijednosti spomenika ili s nekom namjerom (s obzirom na atraktivnost terena na kojem se nalazi). U prvom slučaju, riječ je o ozbiljnom propustu službe (one u Dubrovniku ili u Zagrebu), dok u drugom slučaju, taj predmet i ne spada u nadležnost Ministarstva kulture već pravosuđa. Pogotovo stoga što je usprkos zakonske obaveze (Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, čl. 4, 5, 6), nebrigom vlasnika (Grada Dubrovnika) ljetnikovac Rastić pretvoren u ruševinu.

U prilogu Vama, a i članovima Hrvatskog vijeća za kulturnu baštinu te Hrvatskog nacionalnog odbora ICOMOS-a koje bi ovaj slučaj, s obzirom na njihove nadležnosti, trebao zanimati, šaljem jedan tekst u kojem je objavljena dokumentacija nastala prije 1989., nekoliko fotografija snimljenih od 1995. do 2014., a prilažem i dvije (u koloru) iz svibnja ove godine, snimljene iz bočnog vrta Rastićevog ljetnikovca – koje sve zajedno zorno pokazuju propadanje ovog vrhunskog spomenika hrvatske renesanse. Nadam se da ćete svojim autoritetom pokrenuti hitan upis ljetnikovca Rastić u Registar zaštićene nepokretne kulturne

baštine što bi konzervatorima omogućilo ne samo uvid u projekt obnove arhitekture i vrtova već i pristup spomeniku za vrijeme radova. Pogotovo što sve sudionike konačno na to obavezuje i novi "Zakon o obnovi ugrožene spomeničke cjeline Dubrovnika i drugih nepokretnih dobara u okolici Dubrovnika".

Uz srdačan pozdrav,
Nada Grujić

P.S. Najžalosnije od svega je saznanje da se od promašenih projekata obnove i namjene ne može sačuvati čak ni Ljetnikovac Klementa Gučetića (Mokošica), registriran kao zaštićeno kulturno dobro (Z-4385), premda je u obrazloženju napisano da ga, osim njegove arhitekture i klesanih ukrasa, i njegovi vrtni prostori svrstavaju "među najreprezentativnije primjerke dubrovačke ladanjske arhitekture". Jučer je na portalu *Dubrovačkog vjesnika* pod znakovitim naslovom "Ljetnikovci će postati dio Dubrovačke kartice" objavljena vijest kako je gradonačelnik posjetio Gučetićev ljetnikovac i izjavio da »u parku te palače upravo traje uređenje ljetnog kina«. Niti se radi o parku niti o palači, već o vrtu ljetnikovca čiji Vam tlocrt prilažem a učinjen je kao prijedlog njegove rekonstrukcije na osnovu nalaza istraživanja koja su provedena 1988. godine.

Na znanje:

- Hrvatskom vijeću za kulturnu baštinu, Ministarstvo kulture, Runjaninova 2, 10000 Zagreb
- Hrvatskom nacionalnom odboru ICOMOS, Nike Grškovića 23, 10000 Zagreb

* U odgovoru dipl. ing. arh. Sanje Šaban, pomoćnice Ministrice kulture, od 14. 10. 2014. doznaje se kako je provjerom nadležnog Konzervatorskog odjela u Dubrovniku utvrđeno da je rješenje o preventivnoj zaštiti ljetnikovca doneseno 14. 05. 2014. (vjerojatno nakon intervencije Tomislava Petrinca načelnika sektora za konzervatorske odjele i inspekciju Ministarstva kulture), ali da nije bilo vidljivo na web-stranicama Ministarstva kulture zbog propusta djelatnika Konzervatorskog odjela u Dubrovniku. Propust je ispravljen te se ljetnikovac Đona Rastića od 13. 10. 2014. nalazi na Listi preventivno zaštićenih kulturnih dobara RH a u izradi je i prijedlog za trajno utvrđivanje statusa kulturnog dobra. Nitko nije, međutim, objasnio zbog čega i čijim propustom taj ljetnikovac od 2009. do 2014. nije bio uopće pod zaštitom. Tih pet godine moglo je biti dovoljno da se dobiju lokacijske dozvole i u njegovoj neposrednoj blizini izgrade "urbane eko vile".

VIII.**Pismo zaposlenicima Konzervatorskog odjela****Ministarstva kulture RH u Dubrovniku**

Zagreb, 9. listopada 2014.

Drage kolegice i dragi kolege,

U subotnjem Dubrovačkom vjesniku vidjela sam članak o obnovi Gučetićeva ljetnikovca popraćen fotografijom gradonačelnika uslikanim sred klesanih fragmenata uredno poredanih na podu saloče. To me potaknulo da Vam napišem ovo pismo u najboljoj namjeri i u interesu spomenika, budući da danas među vama nema više nikoga, pa ni kolege Nikole Nađa koji je kao konzervator pratio istraživačke radove od lipnja do listopada 1987. godine.

O rezultatima tih radova postoji elaborat i zapisnik sjednice Stručno savjetodavne komisije, a o samom ljetnikovcu i obavljeni tekstovi u *Radovima Instituta za povijest umjetnosti* 11 (1988.) i knjizi Nađa Grujić, *Vrijeme ladanja* (2003.), a posebno je o njegovom vrtu održano predavanje na simpoziju "Povijesni vrtovi, perivoji i parkovi primorske Hrvatske" (Split, 1998.) i objavljen tekst u zborniku tog simpozija pod naslovom "Renesansni vrt Gučetića u Rijeci dubrovačkoj". Sve to možete pročitati i po potrebi koristiti u radu koji Vam predstoji, a on će biti i težak i veoma osjetljiv, s obzirom da se ni u jednom dubrovačkom ljetnikovcu nije *in situ* sačuvao toliki broj elemenata kamenog namještaja i opreme (kamina, zidnih umivaonika, ormara, zahoda i dr). Upravo me to navodi da vas upozorim na ono što nigdje u navedenim tekstovima nećete moći pročitati. Dakle, u radu na samoj zgradi i veoma pažljivom čišćenju vrta, kojem je sjeverna trećina bila zatrpana materijalom odbačenim za gradnje Jadranske magistrale otvorili smo i očistili sve šetnice (izuzev sjeverozapadnog kuta gdje smo bili upozoreni da prolazi glavna kanalizacija novog naselja). Svi klesanci nađeni mimo zidića kojima su bile oivičene šetnice, pospremljeni su u orsan, jedan kapitel gotičke monofore ostavili smo u kuhinji (prizemlje, soba 5), a demontirani okvir ulaza u ogradnom zidu uredno je bio složen ispred bočnog ulaza u orsan. Nakon završenih istraživanja ubrzo su iz naselja stigle dojave o odnošenju "kamenja" iz orsana, a uoči rata došlo je do provale u prizemlje pa je kamin saloče razbijen, malo zatim su i dijelovi njegova okvira nestali. Štete (poratne) vidljive su na zidnom umivaoniku u kojem se palila vatra, a ostale se moraju utvrditi usporedbom s onim što sadrži elaborat, njegova fotodokumentacija (prema originalu koji se predavao Zavodu za obnovu), ali ista postoji u arhivima HRZ-a i Instituta za povijest umjetnosti u Zagrebu. Snimljene su i dvije televizijske emisije u kojima se vidi stanje za vrijeme i netom poslije istraživanja (nešto fotografija posjedujem i ja premda tada nisam tehnički bila dobro opremljena).

Problem klesanih dijelova opreme i sam po sebi je složen: jedan dio pripada prvoj polovici 16. stoljeća (kada je građena kuća i ograđen te šetnicama raspoređen vrtni prostor), a drugi dio pripada periodu od 1575. do 1582. kada Klement Gučetić gotičko-renesansni ljetnikovac preuređuje u kasnorenesansni (ugovori sa gruškim zidarom Tomkom Ruskovićem i korčulanskim klesarom Jakovom Pavlovićem). Međutim, osim neznatnih razlika u obradi između te dvije faze, najveću bi zbrku u sada izloženi materijal mogla unositi činjenica da je Zavod za obnovu u ovaj ljetnikovac “pohranio” sve ono što se čuvalo u deponiju iza Revelina (koliko se sjećam bili su to fragmenti nađeni pri iskapanjima na sv. Tomi u Pustijerni i ispod vrta Gučetićeve palače, sada Osnovne škole Grad). Kako nema više našega Ivica Žile, o tome što je završilo iza Revelina najviše će znati gđa. Romana Menalo koja je navedene arheološke radove vodila, a o prijenosu građe i one s katedrale u Rastićev ljetnikovac i one iz deponija kod Revelina u Gučetićev ljetnikovac, najbolje je upitati ing. Juru Baletića. Na jednom ili čak na oba ljetnikovca zajedno smo radili (u moje ga ime i pozdravite). Građa je bila ostavljena u jugozapadnoj prostoriji prizemlja gdje se lako mogla kroz bočni prozor i iznositi pa su još nedavno ispred njega ležale u tu svrhu izbačene i za “odvoz” priređene profilirane grede. Dakle, ako uspijete ustanoviti što kuda spada i obaviti “trijažu” (a to bi jedino mogli obaviti povjesničari umjetnosti), trebalo bi odmah ono što pripada Gradu odnijeti iz ljetnikovca kako se ne bi jednog dana našlo proizvoljno ugrađeno gdje mu nije mjesto i dovelo tako u pitanje autentičnost i drugih originalnih elemenata zatečenih *in situ*. U tom smislu ne samo da je vaš nadzor neophodan već biste trebali na osnovu pregledanog korigirati ili dopuniti smjernice koje su iznesene u elaboratu. I na kraju, grb Gučetića izveden u štuku koji smo zatekli na ostatku svoda u saloči iznad vrata što vode u stražnjih dio vrta, restauratori HRZ su otpremili u Zagreb još 1987. (uz sve potrebne dozvole i reverse sa strane vašeg Zavoda).

S obzirom na “Pravilnik o ponašanju državnih službenika – konzervatora”, neću vas pitati tko je dozvolio da se u jednom od svega još nekoliko cjelovito sačuvanih renesansnih vrtova radi ljetno kino. Bit će to ista priča kao s parkiralištem u Gundulićevom gruškom vrtu. Ljetnim kinom na mjestu arhitektonski oblikovanog vrta Gučetićevog ljetnikovca propušta se jedinstvena prilika za njegovu obnovu i utoliko je znak krajnje nekulturnog ponašanja u objektu koji je trebao postati središte dobro zamišljenih i obrazloženih kulturnih djelatnosti. Ne očekujem od Vas nikakav odgovor koji bi vas doveo u nezgodnu situaciju, a ja ću biti toliko slobodna da Vam i dalje po potrebi pišem. Kako bih Vam olakšala novonastalu situaciju, ovo ću pismo sama poslati na znanje gospođi Sanji Šaban.

Srdačno Vas sve pozdravlja,
Nada Grujić x